

**ТРУДОВЕ НА ВЕЛИКОТЪРНОВСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ
"СВ. СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЙ"**

Том 34, кн. 2 ФИЛОЛОГИЧЕСКИ ФАКУЛТЕТ

2004

**TRAVAUX DE L'UNIVERSITÉ "ST. ST. CYRILLE ET MÉTHODE"
DE V. TIRNOVO**

Tome 34, livre 2 FACULTÉ DE PHILOGIE

2004

VII научна конференция на тема **Проблеми на българската разговорна реч**
11-12 юни 2004 г., Велико Търново

РАЗГОВОР С ПСЕВДОАДРЕСАТ
(Лингвистични бележки за квазиобщуването)

Любка Стоичкова

Велико Търново, 2004, V. Tirnov

0. Интересът ни към квазиобщуването е провокиран от наблюденията над вербалните реакции на говорещия субект при работата му с компютър. Репликите, изразяващи емоционални реакции, се вписват в общата конфигурация на непринудената, нередактираната, спонтанната реч, т.е. по същество общуването с фиктивен адресат е особен вид слабо проучена устна реч.

Теорията за устните комуникативни актове е разработена съобразно триъгълника “говорещ – адресат – конситуация”, в който се проявява една от най-съществените черти на устната реч – нейната прагматика. При квазиобщуването с псевдоадресат (предмет, животно, пеленаче и под.) прагматиката на спонтанната реч се реализира върху специфична основа: *говорещият* отправя реплики към *фиктивен адресат*, следователно терминът *говорещ* – основен термин в дискурса – не е адекватен за ситуация, в която не се осъществява общуване. Подходящ за условията на квазиобщуване според нас е терминът *говорещ субект*.

0.1. Разграничаването между *говорещ субект* и *говорещ* следва проблематиката на полифонията. Тя е въведена от Бахтин в работите му върху литературата, за да се характеризират романите на Ф. Достоевски, в които се изразяват множество “гласове”, без нито един от тях да бъде доминиращ. Неин последовател в лингвистиката е О. Дюкро за обяснение на случаите, в които този, който материално произвежда изказа, **не го поема върху себе си, не се поставя в позицията на отговорен за него**. С други думи, ако *говорещият* е дискурсивно същество, *говорещият субект* е емпирично същество, индивид, който физически изказва изказа [Менгьоно 2000: 64].

0.2. Приемаме, че *говорещият субект* се изявява в ситуация на *квазиобщуване* – мнимо, неистинско, лъжеобщуване, тъй като той не може да смени ролята си на говорещ с тази на слушащ и в този смисъл в *квазиобщуването* *говорещият субект* не е “*инстанцията, на която е вменена отговорността за изказа*” [Ibid.]

Квазиобщуването на говорещия субект може да се осъществи само с фиктивен адресат, *псевдоадресат*. Подчертаваме, че при квазиобщуването (“говорещ субект – псевдоадресат”) не става въпрос за

психопатология или за акцентуация (в психологията акцентуацията е междинно звено между “нормалното” и “патологичното”). Нямаме предвид и различните степени на зависимост на личността от Интернет, които специалистите подразделят на три стадия: стадий на леко увличане, стадий на увлеченост и стадий на зависимост. (За илюстрация на времето, което се отделя на работата с компютър – един анекдот, разказан от Робин Кафалиев на 4.04. 2003 г. в предаването “Най-смешните животни и хора на планетата”, излъчвано по БТВ: Мили дами, купете си парфюм с аромат на компютър. Така съпругът ви ще ви обръща повече внимание.) Встрани от проблематиката ни е квазиобщуването във виртуалното пространство, където липсват ограниченията, поставени при комуникацията *fas to fas*, няма разстояния, няма темпорална рамка и субектът се изразява спонтанно, директно, защото анонимността му създава усещане за защитеност и сигурност. От лингвистична гледна точка при виртуалното квазиобщуване липсват невербалните форми на комуникацията – виртуалният събеседник не се възприема визуално, а това означава, че не може да се следи съпътстващата устната форма на общуване паралингвистика, интонационната и мелодичната оформеност на изказа и т.н.

1. Като изхождаме от разбирането, че при квазиобщуване говорещият субект вербализира емоции по отношение на псевдоадресат (фиктивен адресат – в конкретния случай компютър), насочваме вниманието си към фрагментарно описание тази често срещана (защо не ежедневна) форма на недIALOGИЧНА устна реч – говорещ субект – псевдоадресат.

1.1. *Емоцията* (от лат. *emoveo* чрез фр. *emotion* – вълнение, чувство, възбуда) е психическо състояние на човек по отношение на това, което възприема, душевно преживяване от човека на собственото му отношение към света, към хората, към техните или към своите постъпки и мисли [РБЕ, т. IV: 782]. От цитираната речникова статия съществена за обекта на наблюдение е първата част – “отношение (ще добавим – емоционално отношение) на човека към това, което възприема”. В психологията емоционалните процеси се свеждат до когнитивните и мотивационните, като според интензивността им се разграничават *същински* интенционални чувства, насочени към обекти или лица; настроения, които цялостно обхващат преживяването, и афекти [Речник 1989: 131]. Комбинирани и съотнесени към квазиобщуването с фиктивен адресат, двете определения – лингвистично и психологическо – очертават параметрите на обекта на описание – *специфика*

на вербалните средства за израз на същински интенционални чувства на говорещия субект при работата му с компютър.

1.2. За да се категоризират формите на квазиобщуването с фиктивния адресат (компютъра), ще обърнем внимание на още едно психологическо понятие: *амбивалентност на чувствата*. То се вписва в квазиобщуването с основното си значение – несъгласуваност, противоречивост на няколко едновременно изпитвани емоционални отношения към даден обект [Психология 1990: 18], тъй като към компютъра като към фиктивен адресат говорещият субект по принцип има противоречиво отношение: от една страна, той съзнава предимствата, които има това уникално техническо изобретение, а от друга – по редица причини от лингвистичен и екстралингвистичен характер при работата си с него говорещият субект се намира в състояние на напрежение и емоционален дискомфорт. Именно в такъв диаметрално противоположен план – от възхищение до краен негативизъм – се вербализира амплитудата от интенционалните чувства на субекта при квазиобщуването му с компютъра.

2. Функции на квазиобщуването с псевдоадресат.

2.1. Квазиобщуване с елементи на общуване.

Общуването, както е известно, е сложен, многопланов процес, при който се осъществява междуличностен контакт. Правим уговорката, че не отъждествяваме понятията *общуване* и *комуникация*.

За да има *общуване*, необходими са минимум двама партньори, които които играят активна роля. Когато изказващият се говори, събеседникът също общува: той може да се постави на мястото на говорещия, интерпретира и коментира изказите му и се стреми, даже и когато се съгласява с него, да му повлияе. Заедно с това специалистите по дискурс анализ посочват, че “всеки изказващ се е също свой собствен събеседник, който контролира и и евентуално поправя това, което сам казва” [по-подр. за термините *Събеседник*, *Регулатор*, *Метадискурс*, *Рамка на участие* и *Преформулиране* вж. Менгьоно 2000].

Комуникацията – речева (писмена и устна), паралингвистична (жест, мимика, мелодия) или веществено-знакова (предмети на приложното и изобразителното изкуство) се различава от общуването най-малкото поради това, че общуването не може да има веществено-знаков характер. И все пак, от трите страни на общуването – комуникативна, интерактивна и перцептивна – най-важна е комуникативната. Ситуирана в сферата на квазиобщуването с фиктивен адресат – предмети, животни (домашни и диви), пеленачета и пр., в речта си говорещият субект

използва универсални за общуването синтактични единици, каквито са **обръщенията**.

“Обръщението в текста – пише Хр. Станева – макар и формално, синтактически несвързано с друга част на изказването, има важна роля за неговото изграждане. Защото всеки текст (всяко изказване) се строи за определен получател, адресат, реципиент, който може да бъде изразен вербално, номиниран, или да се съдържа в дълбинната структура или в широкия контекст” [Станева 2001: 261]. “Получателят” на обръщението в конкретния случай е фиктивен, а този факт поставя обръщенията към псевдоадресата в системата на лексемите, в чиято семантика доминира експресивна оценъчност с позитивен или негативен знак, каквито са например междуметията или императивните глаголни форми. Тъй като между тези единици съществува номинативен и конотативен синхрон, по-големият брой от обръщенията на говорещия субект към компютъра, мишката и принтера са придружени от междуметия и битуват в *императивни конструкции*. Ето и част от илюстративния материал – жива реч, записана без предварителна уговорка с реципиента: “Хайде, *приятелю!* Знам, че си ми сърдит заради рестарта.”; “Не, не ми давай “шорт кът”, *глупако!*”; “Хайде, *любов моя*, докато го отвориш тоя файл, ще стане утре.”; “Не, не ми включвай другата система, *загубеняк такъв!*”; “Мърдай, мърдай, *старче*, няма да те чакам цял ден да се натуткаш!”; “Ама престани с тия главни букви, *инат с инат*. Не ти искам главните букви, не ти искам номерирането!”; “Давай, *момчето ми*, че ще ни стъгнят живота в счетоводството.”

В илюстративния корпус, с който разполагаме, фигурира и обръщението *компютърчо* с оценъчна характеристика за израз на галовност. То е включено в непретенциозна мерена реч и е израз на задоволство от добре свършена работа: “*Компютърчо*, за тебе слава, за мене титлата остава”.

Обръщенията към псевдоадресат имат оценъчно-характеризираща (експресивна) функция не само във фрази с императивно звучене, но и във *въпросителни конструкции*: “Къде се осъществява тоя “бърн процес” бе, *господинчо?*”; “Ама защо искаш “устройства”, като всичко съм ти инсталирал, *мое писи?*” (писи – англ. персонален компютър). “За какво ти е “устройства” – питам те, *тъпанар такъв?*”.

Най-честотни са обръщенията, придружени от субективно-модалните подбудителни частици *хайде*, *хайде де*, *хайде бе*, а в някои случаи императивното значение е представено само от частиците.

Синтактичните типове конструкции по комуникативно намерение (цел на изказване) при квазиобщуването, както и обръщенията към фиктивния адресат, могат да се определят като вербализиран емоционален пик на говорещия субект. В ситуация на задоволство при работата си с компютъра обръщението към него е *“пиленце”, “душичка”, “другарче мое”, “наметливко”, “миличък”* и обратно – когато псевдоадресатът не изпълнява очакванията, той е *“пластмасово чудовище”, “тикво глупендерска”, “смотаняк”*.

По-рядко говорещият субект е в ситуация на квазиобщуване с мишката и с принтера. Омокомплексът *мишка* обикновено насочва емоционалния регистър в положителна посока, а конструкцията има качествата на желателно изречение: *“Хайде, трябва да отвориш прозореца, мишленцето ми”*. Към принтера най-често се отправят въпросително-подбuditелни или емоционално наситени съобщителни изречения без обръщение: *“Какво ти става пък на теб?!”*; *“Какво искаш и ти?!”*; *“Омръзна ми от тоя принтер фолдер. Добре, добре, ето ти листи, стига си стъргал.”*

Ясно е, че, вербализирайки интенционалните си чувства при квазиобщуването с компютъра, говорещият субект използва същите видове прости изречения по цел на изказване, които използва и “в процеса на общуване със себеподобните си” [Радева 1997: 35], без обаче да съобщава “известни нему факти на събеседник или слушател” [Ibid.], т.е. без да включва в активно обращение съобщителни изречения. Затова ще представим емоционалния регистър на синтактичните конструкции (условно ги обобщаваме като **реплики**), отправени от говорещия субект към фиктивния адресат – компютъра. Приемаме ги като

2.2. Квазиобщуване без елементи на общуване.

На този етап няма да поставяме проблема за същността на тази форма – монолог ли е квазиобщуването “говорещ субект – псевдоадресат” и ако “да”, каква монологична разновидност, или има основания да се определи като “псевдиалог”, тъй като компютърът “отговаря” на зададени команди или не се “съобразява” с очакванията на субекта. В по-общ план, както е редно да се очаква, репликите съдържат нюанси на емоционални реакции по скалата *вътрешно удовлетворение, доволство – състояние на неудовлетвореност, недоволство*.

а) Реплики на благодарност и възхищение: *“Милият флопчо, казва ми навреме, че има нон батерия”* (изтощена е батерията на лаптопа).”; *“Добре, душичко, сега пак ти си на ход.”*; *“Не е възможно толкова да те обиждам, а ти да си толкова послушен.”*; *“Хайде,*

приятелю, знам, че си ми сърдит, но нали двамат с теб къща храним.”; “Отвори се! Браво! Ти си светлината на живота ми.”; “Браво!”; “Разгеле.”

б) Реплики на досада и укор: “Копи правим, копи. Заедно го правим.”; “Намига, пулсира, и той не знае какво иска”. “Защо не ми излизаш? Ти ли копираш, или аз?”; “Какво записваш бе, младеж?”; “Диелел...Ама то имаше ли диелел файл там и къде се осъществява този бърз процес?...Казва ли ти някой...”; “Е-е-е, какво толкова иска тая поща...”; “Какво се туткаш, та не изключваш. Хайде, какво чакаш!” “Хайде бе, докато се нагласиш, че да тръгнеш със света...”; “Недей да стържеши протестно, вижда му се краят.”; “Е, хайде без номера. Влез директно в меню мейн!”; “Ама ще те сейфна, или я по-добре да те делийтна.”

в) Реплики възражения: “Че защо да излизам бе, уни?”; “Не, аз не искам шорт към към сет ъп!”; “Какви са тия прозорци, дето ми ги отваряш? Отиваш на позиция айд адаптер нула, маестро.”; “За какво хленчиш? Хайде, трябва да отвориш друг прозорец!”

г) Реплики на възмущение: “Не ми показвай това, не го искам този шорт към!”; “Пак ли нещо не съм ти... Да му се не види!”; “Връзката е ужасна! С този статус “скоро” ще се свържеш с интернет.”; “Знам, че трябва да натисна ентер. Натиснах го. Сега доволен ли си?”; “Как смееш да ме заблуждаваш? Че не разбирам какво пише тука е ясно, но не ми е ясно, защо ме правиш на по-глупава, отколкото съм!”

д) Реплики с нецензурно съдържание: “Бабината му трънкина!”, “Майната ти!”, “Мамка (мама) ти (му) стара”.

3. Квазиобщуване с компютъра и актуални тенденции в устната разговорна реч.

3.1. Лексикализация на компютърните команди на синтактично равнище.

С компютъра говорещият субект “общува” на неговия език. Англоезичните команди *delete* (изтрий), *close* (затвори), *undo* (върни), *save* (запомни) *cut* (изрежи) и т.н. от сферата на квазиобщуването заемат мястото си в общуването между младите хора и учениците: “Сейфни бе, сестър, не падувай газ, а дай на втора!”; “Трябва да я сейфна тая задача, че може да я дадат на класно”. “Онлайн” поколението си служи с вече адаптираната към българския език лексика не за да демонстрира знания по английски или да изтъкне, че е компютърно грамотно. Тази интернационална лексика в повечето случаи се използва спонтанно, а

това е сигурен белег за нейното устойчиво присъствие в нередактирана реч. Срв. например полилога между приятели, които редовно “сърфират” в Интернет:

А. – Трябваше да изключа *диването* от мрежата, за да спра *лапача* (вируса).

Б. – Аз съм на един *старец Уини* (следва коментар за уиндолс версията, която се оказва '98), обаче нашият приятел “Нортън” (вирусът лапач) трудно пробива.

В. – Стига бе! Нортън като огладнее *ще ти кътне* и *ще ти делийтне* не само записаното, но и замисленото.

В условията на изкуствен билингвизъм английският език е универсализиран за комуникация в областта на информационните технологии. И тъй като те са съществена част от ежедневието на младото поколение, терминологичната лексика естествено е в обращение не с функциите на “таен говор”, а с номинативното си значение: пътник, който седи до шофьора му казва да даде *ундо* (да върне малко назад); ученик обяснява на приятеля си, че е “наложително да *ъбгрейдва* (усъвършенства, повишава мощността) на компютъра си”.

Квазиобщуването с компютъра и контактите по Интернет са израз на стремежа на съвременния човек към взаимоопознаване и сътрудничество. Така специфичната терминология излиза от рамките на професиолекта и става “прозрачна” за обществото на билингвите.

Тук не става въпрос за поощряване или за отричане на, нека да ги наречем, “хибридни” (българо-английски) конструкции. Те съществуват в спонтанната реч независимо от изискванията за чистота на езика и правилност на изказа. Компютризацията и информационните технологии непрекъснато генерират нови англоезични термини, които традиционните ограничители в езичите приемници все по-трудно конкурират. Термините са кратки и в този смисъл са в услуга на стремежа към езикова икономия: *ъбг*, *бот*, *хъб*, *чийт*; една и съща форма имат съществителните (“влизам в *уб*”) и прилагателните (“*уб страница*”).

3.2. Словообразователна активност на наставката -ер (-ър).

Нарастващият брой специализирани термини в компютърните технологии (в тази област усъвършенстването се извършва с много високи темпове) е предпоставка за активизиране и на словопроизводността на наставката -ер (-ър). (На този етап приемаме суфиксите -ер и -ър за фонетични варианти, а актуалните тенденции в дериватологията, определяни от англоезичното влияние, ще бъдат обект на отделно проучване). Проникнала в български език като формант за попълване на

системата на съществителните имена за 'временна или постоянна трудова дейност' (*хотелиер, гардеробиер, банкер, касиер*), наставката *-ер* (*-ър*) се възприема от носителите на езика с потенциала си за нови лексеми от същия семантичен клас (*концесионер, промоционер, актьор, телевизионер, текстер*) и защото е в състава на познати на потребителите термини като *саунд бластер, драйвер, скенер, копиейстър*, вкл. *компютър, сървър* и др.

Прави впечатление конкуренцията между синтактичните номинации (*журналист, който подготвя новинарски текст*) и еднословните деривати с наставка *-ер* (*текстер*) с предпочитание към вторите; между домашна (или чужда, но отдавна заета дума – *деловодител, регистратор*) и реактуализирана чужда – актуарий – *актюер*. Съвременните обществено-икономически процеси провокират образуване на нови деятелни съществителни имена с формант *-ер*. Така семантичният обем на съществителното *промоция* (1. Даване по тържествен начин научна степен на някого; 2. Раздаване на дипломи на завършили висше учебно заведение) се разширява със значението 'Представяне на стоки и продукти с цел рекламирането им' (*Днес в Магромаркет има промоция на кафето "Три в едно"*). Това естествено води и до образуване на десубстантивното съществително *промоционер* със словообразователно значение 'Лице, назовано според обекта на дейност, посочен в мотивиращата дума': Студентите могат да работат в свободното си време като *промоционери*.

Смятаме активизирането на словообразователната дейност на наставката *-ер* за актуално явление, тъй като в литературата по дериватология през 90-те години на миналия век тя или изобщо не фигурира в списъка на чуждите форманти за образуване на *nomina actoris* [Радева 1991: 109], или е спомената с един пример, най-често *касиер*, с който се илюстрира възможността за фонетична вариативност *-ер*- (*-иер*).

Пред компютъра говорещият субект е и сам, и не е; и разбран, и не... В съзнанието му – "*cocktail*", "*mix*", смесица, каша от пиктографски и графични елементи, от команди, от кирилица и латиница...

Сдобихме се с уникално изобретение – компютър, с нова медия Интернет, с нов тип комуникация, с нов виртуален свят. И с нова езикова проблематика ...

БЕЛЕЖКИ

- Менгьоно, 2000:** Менгьоно, Д. Ключови термини в дискурс анализа. София, 2000.
- Проблеми, 1976:** Проблеми на поетиката на Достоевски. София, 1976.
- Психология, 1990:** Психология. Словарь. Москва, 1990.
- Радева, 1991:** Радева, Р. Словообразуването в българския книжовен език. София, 1991.
- Радева, 1997:** Радева, П. Записки по синтаксис на съвременния български език. Велико Търново, 1997.
- Разновидности, 1988:** Разновидности городской устной речи. Москва, 1988.
- РБЕ, т. IV:** Речник на българския език, т. IV. София, 1984.
- Речник, 1989:** Речник по психология. София, 1989.
- Руски, 2000:** Русский язык и культура речи. Москва, 2000.
- Станева, 2001:** Станева, Хр. Стилистика на българския книжовен език. Велико Търново, 2001.